

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

**Випуск 31
Книга 1**

Рівне – 2019

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : Зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Вип. 31. Кн. 1. Рівне: РДГУ, 2019. 220 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила – кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Редакційна рада:

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м. Жешув, Республіка Польща)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м. Чернівці)

Шугасєва Людмила – доктор філософських наук, професор (м. Рівне)

Члени редколегії:

Галуха Любова – кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Жилюк Сергій – доктор історичних наук, професор (м. Остріг)

Майзнер Роберт – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м. Ченстохова, Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор (м. Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м. Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 10 від 28 листопада 2019 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:

Серія КВ №15857-4329Р

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України «Про державну реєстрацію періодичних видань» часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (наказ № 820 від 11.07.2016 р.)

ISSN 2519-1942

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
Факультет історії, політології та міжнародних відносин РДГУ,
isf_rdgu@ukr.net
http://fipmv.rv.ua/

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2019

9. Hurbyk A. Subkultura ukraïnskoho kozatstva. *Narodna kultura ukraïntsv: zhyttievyi tsykl liudyny: istoryko-etnolohichne doslidzhennia: u 5 t.* Kyiv: Duliby, 2013. T. 4: Zrulist. Choloviky. Cholovicha subkultura / nauk. red. M. Hrymych. S. 47–124.
10. Klos A.I. Arkhetypichni obrazy v systemi vitchyznianoï viiskovoi pidhotovky. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho derzhavnoho universytetu.* Zaporizhzhia, 2007. Vyp. XXI. S. 420–426.
11. Klos A.I. Etymolohiia kontseptu «kozak» u konteksti pytannia vynyknennia ta formuvannia kozatstva. *Vseukraïnska naukovo-praktychna konferentsiia «Nikopolskyi rehion – tsentr zaporozkoho kozatstva u XVII–XVIII st.»: materialy konferentsii / MAUP Nikopolska filiiia. Nikopol, 2006. S. 126–129.*
12. Lehendy ta perekazy / uporiadkuvannia ta prymitky O.I.Deia. Kyiv, 1985.
13. Lysha R. Storony Vsesvitu. *Obrazotvorche mystetstvo.* 1996. № 1.
14. Marchenko T.M. Kozaky-Mamai. Kyiv-Opishne, 1991. 80 s.
15. Marchenko T.M. Narodni kartyny. *Pamiatky Ukrainy.* 1991. № 4.
16. Meletynskyi E.M. Kulturnyi heroi. *Mify narodov mira: entsyklopedyia.* Moskva: Sov. entsykl., 1982. T.2.
17. Memuary, otnosiashchyiesia k istorii Yuzhnoi Rusi. Kyiv, 1896. Vyp. 2.
18. Novytskyi Ya.P. Narodna pamiat pro Zaporozhzhia. *Narodna pamiat pro kozatstvo.* Zaporizhzhia, 1991.
19. Khudash M.L. Iz sposterezhen nad ukraïnskymy kozatskymy osobovymy nazvamy-kompozytamy seredyny XVII st. *Onomastyka.* Kyiv, 1966.
20. Shokalo O. Kozak Mamai obraz ukraïnskoho lytsaria. *Ukraïnskyi svit.* 1996. №№ 1, 3.
21. Iavornytskyi D.I. Istoriiia zaporozkykh kozakiv: u 3 t.– Kyiv, 1990 T. 1. 596 s.

УДК 37 (091)

ТРИНІТАРСЬКА ШКОЛА В ТЕОФІПОЛІ: ОСНОВНІ ВІХИ ІСТОРІЇ ТА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІ НАБУТКИ (1773–1831 РР.)

Руслана Шеретюк

Рівненський державний гуманітарний університет (Рівне, Україна)

e-mail: sheretyuk.r@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6278-0132>

У статті з'ясовано обставини появи та специфіку місіонерської діяльності римо-католицького чернечого ордену тринітаріїв. Виявлено головні персоналії та перебіг етапу заснування осередку ордену тринітаріїв у Теофіполі на Волині. На основі багатого фактологічного матеріалу праці польського дослідника Я.М. Гіжицького окреслено п'ять провідних періодів історії місцевої тринітарської школи та означено їхні сутнісні риси впродовж 1773–1831 рр. Крізь призму аналізу освітніх програм, а також творчих надбань її випускників Яна Ксаверія Каневського та Томаша Оскара Сосновського охарактеризовано

навчально-виховні досягнення тринітарської школи в Теофіполі на Волині. Підсумовано, що за майже 60-літній відтинок часу вона зі школи елементарного рівня перетворилася на потужний освітній заклад, випускники якого мали право вступу до університету.

Ключові слова: Волинь, Теофіполь, орден тринітаріїв, школа, візитатор, освітня програма, навчально-виховні набуток.

Ruslana Sheretiuk. TRINITARIAN SCHOOL IN TEOFIPOL: THE MAIN STAGES OF HISTORY AND EDUCATIONAL ACQUISITIONS (1773–1831).

The purpose of the research is to outline the circumstances of the foundation, to find out the essential features of existence and to identify the significant educational achievements of Trinitarian school in Teofipol in Volyn during 1773–1831.

Research methodology. Eight main publications (articles and monographs) of Ukrainian, Russian and Polish authors were discussed on this topic. Most of them have generalizing and mediating character, regarding the subject of this scientific exploration. Only rich factual material of the monograph of Polish researcher J.M. Gizycky was widely used by the author.

Results. It is found out the circumstances of the appearance and the specific of the missionary activity of the Roman Catholic monastic order of Trinitarians. It is detected the main characters and the course of the foundation the center of the Trinitarian Order in Teofipol in Volyn. Based on the rich factual material of the work of Polish researcher J. M. Gizycky, it is outlined five leading periods in the history of local Trinitarian school and defined their essential features throughout 1773–1831. Through the prism of analysis of educational programs, as well as creative achievements of its graduates Yan Ksaveriy Kanevsky and Tomash Oskar Sosnovsky, the educational achievements of Trinitarian school in Teofipol in Volyn are characterized. It is summed up, that in sixty years it transformed from the school of elementary level into the powerful educational institution, and its graduates had the right to enter the university.

Novelty. Due to the lack of comprehensive research on this problem, it was made an attempt to explore the questions of the main stages of history and achievements of Teofipol School of the Trinitarian fathers in Volyn during 1773–1831.

Practical significance. The article enriches the national religious studies, cultural studies, pedagogy with new knowledge about cultural and educational vector of activity of the Roman Catholic order of Trinitarians in the territory of Volyn.

Key words: Volyn, Teofipol, Trinitarian Order, school, visitor, educational program, educational achievements.

Постановка проблеми. Одним із найбільш результативних напрямів багатоаспектної культурозначимої діяльності римо-католицьких чернечих орденів на теренах Волині впродовж кінця XVII – першої третини XIX ст. був саме освітній вектор. Орденське шкільництво в контексті його безсумнівних набутоків було важливою ланкою в прилученні вітчизняної освіти до надбань Західної Європи, слугувало «перепусткою» до тамтешніх університетів, відтак,

мало глибинний вплив на розвиток культури населення українських земель Речі Посполитої.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цінний фактологічний матеріал, який ліг в основу даної статті, міститься в монографії польського дослідника Я.М. Гіжицького [8]. Щодо сучасної вітчизняної гуманітаристики, то тут простежується відсутність наукових праць з окресленої проблематики. Саме брак спеціального комплексного дослідження основних віх історії та набутків теофіпольської школи отців-тринітаріїв спонукав авторку до його більш ґрунтовного студіювання.

Мета дослідження полягає в окресленні обставин заснування, з'ясуванні сутнісних рис екзистенції, а також виявленні значимих навчально-виховних досягнень тринітарської школи в Теофіполі на Волині впродовж 1773–1831 рр.

Виклад основного матеріалу. Римо-католицький чернечий орден тринітаріїв (Повна назва – лат. *Ordo Sanctissimae Trinitatis de redemptione captivorum*, укр. Орден Пресвятої Трійці; його девіз – лат. «*Gloria Tibi Trinitas et captivis libertas*», укр. «Слава Тобі Трійце, а полоненим – свобода») виник 1193 р. у Франції. Засновники ордену тринітаріїв – Жан із Мафи і Фелікс де Валуа. Провідним напрямом діяльності цього ордену було звільнення через викуп християнських невольників із мусульманського полону. Першим орденським осередком тринітаріїв став монастир у Північній Франції, а перша акція викупу невольників відбулася вже 1199 р. у Марокко, під час якої було визволено 186 полонених. Усього ж упродовж 1258 – 1695 рр. ченці цього ордену викупили з мусульманського полону 30.732 невольника. Зауважимо, що діяльність ордену тринітаріїв не обмежувалася лише викупом людей із неволі. Оскільки звільнені з полону часто були вбогими, то для них створювалися спеціальні будинки милосердя, де їм надавали необхідну матеріальну допомогу, забезпечували й дбали про духовні потреби, а також доглядали за хворими. Відтак, праця ченців-тринітаріїв виявилася настільки востребуваною, що цей орден упродовж нетривалого часу набув значного поширення. Відомо, що в різні часи його осередки діяли у Франції, Іспанії, Португалії, Італії, Англії, Швеції, Ірландії, Німеччині, Австрії, Угорщині, Польщі, Литві, а також Азії, Північній Африці й Америці [7, с. 275–276]. Зокрема, на теренах Волині ченці ордену тринітаріїв заснували сім осередків, а саме: в Берестечку, Хотині, Горохові, Кременці, Луцьку, Шумбарі і Теофіполі.

Засновницею осередку тринітаріїв у Теофіполі була княгиня Теофіла з Сенявських Яблоновська, котра «здавна прагнула мати у своїх володіннях отців-тринітаріїв» [8, с. 9]. Збереглися відомості про те, що ченців цього римо-католицького ордену вона запросила в Теофіполь на осідок ще 1738 р. Уже через рік, а саме 1739 р. фундаторка офіційно підписала дарчі документи, що було зроблено за участі її сина Йосифа Олександра Яблоновського. Витративши деякий час на отримання дозволу на будівництво костелу від луцького консистора, зрештою 1 листопада 1741 р. отці-тринітарії офіційно стали власниками дарованої Теофілою Яблоновською землі [8, с. 9]. А вже наступного, 1742 р. було закладено перший камінь у фундамент Теофіпольського

тринітарського костелу. Його освячення відбулося 29 травня 1746 р., про що сповіщав напис на фронтоні цієї сакральної будівлі [3, с. 267].

Як стверджував у своїй праці «Wspomnienie o Trynitarzach na Wołyniu, Podolu i Ukrainie» (Краків, 1909 р.) польський дослідник Я. М. Гіжицький, теофіпольські тринітарії не мали перед фундаторами зобов'язання утримувати світську школу, однак, «керуючись почуттям людськості, бачачи потреби поширення освіти», вони «постановили відкрити парафіяльну чи елементарну школу своїм коштом і своїм старанням» [8, с. 80].

З інформації про перші десятиліття функціонування школи отців-тринітаріїв у Теофіполі дослідникам тільки й відомо, що вона була заснована 1773 р. «Яка то була школа, що в ній викладалося – про те, на жаль, нічого не знаємо... але, проводячи аналогію з іншими тогочасними орденськими школами, можемо припустити, що там вчили читати, писати, катехизму, рахуванню, і з впевненістю можна сказати, що також трохи латини» – зазначав із цього приводу Я.М. Гіжицький [8, с. 80].

Церковна візитація чернечого осередку ордену тринітаріїв у Теофіполі від 1798 р. проливає трохи більше світла на діяльність місцевої орденської школи. Так, згідно цього документу, вона утримувалася теофіпольським тринітарським монастирем без жодних спеціальних фондів. У ній працював один викладач («професор») від ордену, а працю двох інших, уже світських, викладачів («директорів») забезпечувала дідишка Теофіполя княгиня Теофіла з Яблоновських Сапєжина. У школі викладали основи польської мови і латини, катехизм, арифметику, географію та історію. Станом на 1798 р. у ній навчалося 60 учнів [8, с. 80–81].

Із візитаційних документів, датованих 1802 р., випливало, що в теофіпольській школі працювало вже чотири викладачі: один чернець-тринітарій, отець Ян Дамасцен Тишкевич, і троє світських – Сикстус Мержеєвський, Павло Куницький та Йосиф Язвінський. У ній викладалися:

Клас I: наука християнська, наука моральна, граматики, географія європейська, біблійна історія (Старий Заповіт), основи арифметики і латини.

Клас II: катехизм і наука моральна (продовження), граматики, біблійна історія (Новий Заповіт), географія (інші частини світу), дробі в арифметиці і латинські виписи з класичних авторів.

Клас III: катехизм (закінчення), наука моральна (продовження), вища граматики латинська, арифметика (закінчення), основи геометрії.

Клас IV: наука моральна (закінчення), польський і латинський синтаксис із письмовими вправами, основи фізики, французька і німецька мови.

Відтак, із переліку навчальних дисциплін та кількості класів освітнього закладу отців-тринітаріїв у Теофіполі, яких було три, однак оскільки перший клас був дворічним, тому й навчання тривало чотири роки, можемо зробити висновок про те, що він за часів діяльності Едукаційної комісії Речі Посполитої мав рівень підвідділової школи.

1803 р. генеральним візитатором шкіл (у тому числі й орденських) «на Волині, Поділлі та Україні» став Тадеуш Чацький. Уже 7 жовтня 1803 р. він завітав із робочим візитом до теофіпольської школи отців-тринітаріїв. У

візитаційних документах, ним підписаних, був зроблений такий загальний висновок про неї: «Тринітарії мають директорів (світських учителів. – Авт.) в Теофіполі, таке положення є новим; ані на похвалу, ані на догану ще не заслужили» [8, с. 83].

У 1804/1805 навчальному році у школі отців-тринітаріїв у Теофіполі нараховувалося 64 учні, 1807 р. їх було 63, 1808 р. – 60, а 1810 р. – знову 63. 1812 р. у ній працювало всього два викладачі, а учнів було 88. 1813 р., у зв'язку зі смертю Тадеуша Чацького, посаду візитатора обійняв Філіп Плятер. У результаті його розпорядження, кількість класів у школі в Теофіполі було збільшено до чотирьох, а також змінено її статус із приватної на публічну [8, с. 84].

1816 р., за пропозицією візитатора Шимона Малевського – професора права і політичної економії Віленського університету, згодом його ректора (1817 – 1822 рр.), теофіпольська школа була зарахована до числа повітових. Відомо, що вже 1817 р. тодішній власник Теофіполя розпочав будівництво нової, більшої за розмірами, споруди школи.

Як впливало з візитаційних документів теофіпольської школи за 1818 р.,

у школі в Теофіполі працювало шість викладачів, а навчалося 96 учнів. Шкільний розпорядок був наступним: 7.00 – ранкове богослужіння, 8.00 – 11.00 та 14.00 – 17.00 – лекції, а також уроки з вивчення іноземних мов. Аналіз навчальної програми цієї школи показує, що в ній викладалися ті ж самі предмети, що й у інших тогочасних орденських школах; водночас вивчалися французька, німецька та російська мови, викладалося також топографічне малювання; щодо історії Польщі, то її з часом було занедбано, не надто зверталася також увага й на вивчення латини, а от науки математичні і природничі, за висловлюванням Я. Гіжицького, «тішилися кращим поведженням» [8, с. 87].

1820 р. у тринітарській школі в Теофіполі навчалося вже 113 учнів. Думається, що зростання їхньої кількості впродовж останніх років свідчило як про високий рівень викладання та належну підготовку її учителів, так і досягнення тамтешніх учнів. Про це свідчило й те, що річні екзамени, які традиційно проходили наприкінці червня, відбувалися в присутності великої кількості запрошених гостей.

Зокрема, 30 червня 1820 р. у тринітарській школі в Теофіполі відбулися річні іспити. Перед їхнім початком до учнів, а також запрошених гостей звернувся професор математики і фізики, отець Адам Гжегожевський з промовою, в якій підкреслювалася потреба людини в освіті і науці. А вже після іспиту перед присутніми виступив очільник школи, отець Роман Качановський, котрий закцентував увагу на інтелектуальних здобутках учнів. Зрештою, кращі із них за блискучі успіхи у навчанні і високу моральність отримали нагороди з рук провінціала ордену тринітаріїв, отця Антонія Шеверновського. З-поміж них відзначені були: з класу I – Теофіл Якубовський, Віктор Якубовський, Ян Мошинський, Олександр Малиновський, Шимон Поплавський, Юліан Соколовський; з класу II – Вінцентій Буцен, Владислав Чернявський, Станіслав Якубовський, Павло Карчевський, Ян Самборський, Ян Войцеховський; з класу III – Ксаверій Канєвський, Йосиф Кулеша, Адам Левицький, Каетан

Соколовський, Ігнацій Висоцький; з класу IV – Францішек Ходорович, Фелікс Ейсимонт, Ян Юдицький, Ян Козерадський і Петро Мілашевський; з класу V – Йосиф Бродовський, Андрій Ястженбський і Роман Рудзінський [8, с. 89–90].

Зауважимо, що загальна кількість відзначених нагородами учнів склала 65 осіб, а всього їх навчалось тоді в школі, нагадаємо, 113. Відтак, кожен другий учень тринітарської школи в Теофіполі наприкінці 1820 навчального року показав блискучі результати з навчання та поведінки.

Одним із них був Ян Ксаверій Канєвський (1805–1867 рр.) – в майбутньому видатний польський художник-портретист, літограф, педагог, член Петербурзької Академії мистецтв, директор школи образотворчого мистецтва у Варшаві.

Ян Ксаверій Канєвський народився 10 серпня 1805 р. у містечку Красилів Старокостянтинівського повіту Подільської губернії. Шляхтич. Початкову освіту здобув у тринітарській школі в Теофіполі. Після її закінчення вступив до ліцею в Кременці, де під керівництвом знаного портретиста Йосифа Пітшмана (1758–1834) опановував ази художньої майстерності. 1827 р. став вільним слухачем Петербурзької Академії мистецтв. Після її закінчення (1833 р.), завдяки стипендії Університету святого Володимира в Києві, вирушив до Риму. Тут він розгорнув активну художню діяльність, зокрема, 1842 р. став членом Папської академії літератури і образотворчого мистецтва. 13 листопада 1845 р. Ксаверій Канєвський став почесним членом Петербурзької Академії мистецтв [4].

1846 р. художник був запрошений на посаду професора рисунку і живопису у Варшавську школу образотворчого мистецтва. Впродовж 1858 – 1864 рр. він виконував обов'язки її директора. 1853 р. Ксаверій Канєвський був обраний членом Варшавського Товариства Доброчинності, а 1860 р. став одним із ініціаторів заснування Товариства заохочення мистецтва. 1865 р. виїздив за кордон із метою ознайомлення з різними системами організації художньої освіти. Результати його спостережень лягли в основу діяльності рисункового класу у Варшаві, яким він керував упродовж 1865–1867 рр. Зауважимо, що за своє тривале творче життя Ксаверій Канєвський написав величезну кількість портретів відомих російських і польських діячів [4]. Так колишній вихованець тринітарської школи в Теофіполі став видатною постаттю в історії європейського мистецтва XIX ст.

У грудні 1822 р. тринітарська школа в Теофіполі була піднесена до рангу 6-класної повітової школи. Зауважимо, що новий, набутий нею статус прирівнювався до гімназії, оскільки як після закінчення 6-класної повітової школи, так і закінчення гімназії, можна було вступати до університету [8, с. 90–92].

У цьому ж таки 1822 р. на утримання світських учителів тринітарської школи в Теофіполі Віленський університет призначив щорічну виплату в розмірі 600 рублів сріблом. Водночас місцева дідишка Теофіла Сапежина надала осібний будинок для їхнього проживання. Більше того, вона пообіцяла фінансувати зведення нових приміщень для школи, а також визначила місце на закладку шкільного ботанічного саду [8, с. 92].

30 червня 1823 р. у стінах тринітарської школи в Теофіполі вкотре відбулися підсумкові публічні іспити. На них перед учнями і запрошеними гостями виступив директор школи, отець Роман Качановський, який наголосив на тому, що саме «на богобоязненості і доброчесності ґрунтується належне виховання молоді». Крім того, із вітальним словом до присутніх звернувся один із кращих учнів школи Олександр Дзюбинський. Зрештою, на урочистостях з нагоди закінчення навчального року та підведення його підсумків, виголосив промову куратор шкіл Старокостянтинівського і Заславського повітів, полковник Миколай Сапега. Звертаючись до присутнього на цьому святковому шкільному зібранні провінціала ордену Марцеліна Арндта, він склав подяку отцям-тринітаріям за ретельну працю в царині навчання і виховання молоді, акцентуючи на їх вагомому внеску у справу народної освіти Волині [8, с. 93].

Як уже йшлося вище, одним із виявів результативності справи плекання молоді отцями-тринітаріями стали вартісні досягнення їхніх випускників. Зокрема, вихованцем тринітарської школи в Теофіполі був Томаш Оскар Сосновський (1812–1886 рр.), котрий у майбутньому став видатним скульптором доби класицизму, почесним членом 24 художніх академій світу.

Томаш Оскар Сосновський народився 12 грудня 1812 р. у селі Новомалин Острозького повіту Волинської губернії в сім'ї Станіслава і Касильди Сосновських. Відомо, що початкову освіту Томаш-Оскар здобув у тринітарській школі в Теофіполі, де навчався разом зі своїми старшими братами Євгеном і Броніславом. Далі – навчання в Кременецькому ліцеї. Після його закінчення Томаш вступив до війська, але Листопадове повстання (1831 р.) перервало його службу. Вже 1833 р. він виїхав до Варшави, де вступив у місцеву Академію мистецтв на скульптурне відділення. Свою мистецьку освіту Сосновський продовжив у художніх академіях Берліну (1833–1835 рр.) і Риму (1836–1838 рр.). 1846 р. він остаточно переїхав на проживання до Риму [1, с. 6–8].

Роки наполегливої праці принесли Сосновському свої плоди у вигляді звань, посад, нагород. Так, ще 1854 р. за особливі заслуги в розвитку релігійної скульптури він був відзначений нагородою Папи Римського Пія ІХ – орденом Григорія Великого. 1875 р. скульптор став членом Академії святого Луки, а 1878 р. був обраний почесним членом Товариства заохочення образотворчого мистецтва у Польському королівстві. Зрештою, вагомим набутком для митця стало отримання ним 1868 р. звання дійсного члена Папської академії літератури і образотворчого мистецтва. 1870 р. Томаш Оскар Сосновський став головним директором музеїв і галерей Риму. Думається, що його творчі звершення нехай опосередковано, але дотичні навчально-виховним набуткам тринітарської школи в Теофіполі, у стінах якої він навчався.

19 жовтня 1824 р. до теофіпольської школи отців-тринітаріїв із візитацією завітав Казимир Монюшко [6, с. 20–21]. Як впливало з його рапорту, на той час школою опікувалися 5 орденських і 6 світських учителів. Її директором уже впродовж багатьох років продовжував залишатися отець Роман Качановський. Візитаційні документи Казимира Монюшки містили також відомості про кількісний склад учнів. Так, згідно них, у школі навчалось 184 учні. За словами Я. М. Гіжицького, візитатор Монюшко в цілому «був задоволений

теофіпольською школою», оскільки «знайшов там дисципліну, порядок і суворе виконання усіляких приписів» [8, с. 94–95].

1825 р. візитатором волинських шкіл було призначено Кароля Подчашинського – професора Віленського університету, видатного архітектора доби класицизму [2]. З докладного рапорту його відвідин тринітарської школи в Теофіполі дізнаємося, зокрема, про її тогочасні навчальні програми. Так, у I класі викладалися катехизм, польсько-латинська граматики, арифметика і політична географія. Учні II класу навчали катехизму, латинської граматики, арифметики та політичної географії. До програми III класу входили релігія, латинські переклади, історія Польщі, геометрія Евкліда, фізика, зоологія і арифметика. Для IV класу актуальними були такі навчальні предмети, як переклади листів Плінія, грецька історія, арифметика, геометрія, фізика, ботаніка і мінералогія. У розкладі V класу містилися релігія, вимова, геометрія, фізика, історія Росії, латинсько-польські переклади. Зрештою, учні VI класу опановували релігію, поезію, римську історію, алгебру, фізику й переклади з латини. Крім того, в II – IV класах викладали російську, а також французьку і німецьку мови, в III – IV класах – рисунок [8, с. 95].

Станом на 1825 р. педагогічний персонал тринітарської школи в Теофіполі нараховував 10 викладачів: 5 орденських і 5 світських [8, с. 95–96]. На той час у теофіпольській школі навчався 201 учень, з яких 186 були шляхетського походження, 4 учні належали до духовного стану, а 11 – були селянами. За віросповідною ознакою кількісний склад учнів тринітарської школи виглядав наступним чином: римо-католиків – 188, греко-уніатів – 4 і православних – 9 [8, с. 98]. Акцентуємо, що на 1825 р. припадає апогей розвитку тринітарської школи в Теофіполі, оскільки тоді в ній навчалася найбільша кількість учнів за всю її історію, що було безпосередньо пов'язано з її високим освітнім статусом.

У другій половині 1825 р. вийшло розпорядження вищого керівництва, відповідно до якого 6-класні повітові школи зазнавали суттєвих трансформацій, оскільки кількість їхніх навчальних класів передбачалося зменшити до 3 або 4. До таких навчальних закладів була зарахована й тринітарська школа в Теофіполі. Для неї це означало зменшення тривалості навчання, а відтак, й обсягу навчальної програми, що не давало віднині можливості її вихованцям вступати до університету. З цього часу таке право мали лише випускники гімназій. Отже, восени 1826 р. у результаті освітнього реформування у Теофіполі постала 4-класна повітова школа. Відомо, що на той час у ній навчався 201 учень [8, с. 99].

А вже 1831 р. тринітарська школа в Теофіполі припинила своє існування. За підтримку польського повстання 1830-1831 рр. царський уряд наклав арешт на майно тогочасних власників Теофіполя [5, с. 33], тоді ж було скасовано діяльність місцевого осередку ордену тринітаріїв [8, с. 18], зокрема і його школи [8, с. 101].

Висновки. Специфіка місіонерської роботи ченців римо-католицького ордену тринітаріїв полягала в тому, що визначальним вектором їхньої діяльності був викуп християнських невольників із мусульманського полону. Однак на теренах Волині їхня діяльність вийшла далеко за його межі, підтвердженням чого стала освітня праця отців-тринітаріїв у Теофіполі.

Тринітарська школа у Теофіполі функціонувала близько 60-ти років (1773–1831 рр.). За цей час вона пройшла такі основні етапи розвитку:

1773 – кінець XVIII ст.: приватна школа елементарного рівня, де працювало 3 викладачі та навчалось 60 учнів;

1802–1812 рр.: 3-класна приватна, так звана піддвідділова школа часів діяльності Едукаційної комісії Речі Посполитої, де працювало 4 викладачі та навчалось 60 учнів;

1813–1821 рр.: 4-класна публічна школа, що мала 6 викладачів і близько 100 учнів;

1822–1825 рр.: 6-класна повітова школа, що за статусом прирівнювалася до гімназії, після її закінчення вихованці мали право вступати до університету; тоді тут працювало 10 учителів і навчалось 200 учнів;

1826–1831 рр.: 4-класна повітова школа, що мала 10 учителів і близько 200 учнів.

Відтак, за майже 60-літній відтинок часу провідною тенденцією діяльності тринітарської школи в Теофіполі стала її якісна динаміка: збільшилася принаймні втричі кількість учнів та учителів, суттєво ускладнилася й наповнилася новими предметами навчальна програма, зрештою, за окреслений період часу вона зі школи елементарного рівня перетворилася на потужний освітній заклад, одним із пріоритетів закінчення якого була можливість вступу до університету.

Виявом вагомих навчально-виховних набутоків тринітарської школи в Теофіполі, високого рівня викладання та належної фахової підготовки учителів були досягнення її вихованців, окремі з яких, зокрема, Ксаверій Канєвський і Томаш Оскар Сосновський, у майбутньому стали визначними діячами європейської культури та мистецтва XIX ст.

Джерела та література

1. Бендюк М. Томаш Оскар Сосновський (1812–1886). Білий Дунаєць; Острог: Воляння з Волині, 2017. 24 с.
2. Мурзанов Н. и Б.Г. Подчашинский, Карл Иванович. *Русский биографический словарь А.А. Половцева*: в 25 т. СПб.: Типография И.Н. Скороходова, 1910. Т. 14. С. 215–216.
3. Betlej A. *Sibi, deo, posteritati: Jabłonowscy a sztuka w XVIII wieku*. Kraków, 2010. 445 s.
4. Getka-Kenig M. Kaniewski Ksawery (Ksawery Jan). *Polski Petersburg*. URL: <http://www.polskipetersburg.pl/hasla/kaniewski-ksawery-ksawery-jan>
5. Kądzieski S. *Wspomnienia Wołyńskie*. Poznań: Nakładem Autora, 1909. 63 s.
6. Maroszek J., Bednarek R.W. *Stanisław Moniuszko i jego podlaski rodowód*. Białystok: Wydawnictwo «PRYMAT», 2010. 97 s.
7. Trynitarze. *Podręczna Encyklopedia Kościelna*. Poznań; Warszawa: Wydawnictwo biblioteki dzieł chrześcijańskich, 1914. Т. XXXIX–XL. S. 275–278.
8. Wołyniak. *Wspomnienie o Trynitarzach na Wołyniu, Podolu i Ukrainie*. Kraków, 1909. 112 s.

References

1. Bendiuk M. Tomash Oskar Sosnovskyi (1812–1886). Bilyi Dunaiets; Ostrih: Volannia z Volyni, 2017. 24 s.
2. Murzanov N. i B.H. Podchashynskyi, Karl Yvanovych. *Russkyi byohrafycheskyi slovar A.A. Polovtseva*: v 25 t. T. 14. SPb.: Typohrafiya Y.N. Skorokhodova, 1910. S. 215–216.
3. Betlej A. Sibi, deo, posteritati: Jabłonowscy a sztuka w XVIII wieku. Kraków, 2010. 445 s.
4. Getka-Kenig M. Kaniewski Ksawery (Ksawery Jan). *Polski Petersburg*. URL: <http://www.polskipetersburg.pl/hasla/kaniewski-ksawery-ksawery-jan>
5. Kądzielski S. Wspomnienia Wołyńskie. Poznań: Nakładem Autora, 1909. 63 s.
6. Maroszek J., Bednarek R.W. Stanisław Moniuszko i jego podlaski rodowód. Białystok: Wydawnictwo «PRYMAT», 2010. 97 s.
7. Trynitarze. *Podręczna Encyklopedia Kościelna*. Poznań; Warszawa: Wydawnictwo biblioteki dzieł chrześcijańskich, 1914. T. XXXIX–XL. S. 275–278.
8. Wołyniak. Wspomnienie o Trynitarzach na Wołyniu, Podolu i Ukrainie. Kraków, 1909. 112 s.

УДК 94(477.81/.82) «1914/1918»

ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВЕНСТВО ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У ПОДІЯХ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Любов Галуха

Рівненський державний гуманітарний університет (Рівне, Україна)

e-mail: liubovhalukha@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5174-5286>

У статті проаналізовано участь духовенства Волинської єпархії Російської православної церкви у подіях Першої світової війни. З'ясовано, що окрім забезпечення духовних потреб православних віруючих, на православне духовенство у цей час царський уряд Російської імперії покладав також обов'язки підносити бойових дух військових, мотивувати їх воювати за царя та Росію. До діючої армії мобілізували православний клір, окрім добровольчої основи, застосовуючи також примусові форми. Мобілізоване православне духовенство виконувало пастирське служіння переважно не через ідеологічні мотиви, а несучи гуманітарне служіння, часто ризикуючи власним життям.

Частина чорносотенного волинського духовенства долучилася до антинімецької пропаганди. На Волині настрої спрямовувалися проти німецьких колоній, населення яких звинувачували у розповсюдженні протестантизму, зв'язках з ворожою Німеччиною. Це призвело у Волинські губернії до виселення німецьких колоністів з півтори сотні колоній. Така політика суперечила з можливостями внутрішньої суспільної консолідації та реаліям бойових дій і

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1 ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Ващук Дмитро

ДЕКІЛЬКА ДОКУМЕНТІВ ІЗ ІСТОРІЇ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ
КИЇВСЬКОГО МІЩАНИНА ФІЦИ КОБИЗЕВИЧА 3

Гурбик Андрій

УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ
БАЗОВИХ АРХЕТИПІВ УКРАЇНЦІВ 7

Шеретюк Руслана

ТРИНІТАРСЬКА ШКОЛА В ТЕОФІПОЛІ: ОСНОВНІ ВІХИ ІСТОРІЇ
ТА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІ НАБУТКИ (1773–1831 РР.) 15

Галуха Любов

ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВЕНСТВО ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У
ПОДІЯХ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 24

Кравченко Ярослава

ДОЛЯ ВАСИЛЯ ВЕРХОВИНЦЯ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ) 38

Жилюк Сергій, Шаправський Сергій

«ТОМОС 2019»: ДИСКУРС ЗУМОВЛЕНЬ УТВОРЕННЯ
ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ УКРАЇНИ 51

РОЗДІЛ 2 ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Блануца Андрій

«НАУКА» ВЕЛИКОГО КНЯЗЯ ЛИТОВСЬКОГО І КОРОЛЯ ПОЛЬСЬКОГО
СИГІЗМУНДА ІІ АВГУСТА НА ЕЛЕКЦІЙНІ ПОВІТОВІ
СЕЙМИКИ ШЛЯХТІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО
ДО ВАЛЬНОГО СЕЙМУ 1572 Р. 61

Ціватий Вячеслав

ПЕРЕГОВОРНІ ПРАКТИКИ І ТРАДИЦІЇ В ЄВРОПІ КІНЦЯ ХVІІІ –
ПОЧАТКУ ХІХ СТОЛІТТЯ: ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ
ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРСИ 70

Озимчук Олег, Люшин Дмитро АНАЛІЗ РИМСЬКИХ ПАРАДНИХ І ТУРНІРНИХ ОБЛАДУНКІВ І–ІІІ СТ. ЗА АРХЕОЛОГІЧНИМ ТА ІКОНОГРАФІЧНИМ МАТЕРІАЛОМ	83
Константинов Валентин СОБЫТИЯ 1616 ГОДА В МОЛДАВСКОМ КНЯЖЕСТВЕ И ИХ ОТРАЖЕНИЕ НА ПОЛЬСКО-ТУРЕЦКИЕ ОТНОШЕНИЯ	92
Chelcu Cătălina THE SYNOD OF IAȘI (1642) – A HISTORIOGRAPHIC ASSESSMENT LE SYNODE DE IASI (1642) – UNE ÉVALUATION HISTORIOGRAPHIQUE ..	102
Боголейша Светлана РОССИЙСКО-ЛИТОВСКИЙ МИРНЫЙ ДОГОВОР ОТ 12 ИЮЛЯ 1920 Г. И ОТНОШЕНИЕ К НЕМУ БЕЛОРУССКИХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ДЕЯТЕЛЕЙ (RUSSIAN-LITHUANIAN PEACEFUL AGREEMENT OF JULY 12, 1920 AND THE ATTITUDE OF BELARUSIAN NATIONAL FIGURES	112
Постоловський Руслан, Слесаренко Андрій УКРАЇНСЬКА ТЕМАТИКА В ДОКУМЕНТАХ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОГО ПРАВОЗАХИСНОГО ОБ'ЄДНАННЯ ХАРТІЇ 77	121
Сіромський Руслан НАРАДА ЕКСПЕРТІВ З ПРАВ ЛЮДИНИ В ОТТАВІ 1985 РОКУ	129
Sanzharevskyy Oleg THE PRO-RUSSIAN PARAMILITARY ORGANIZATIONS OF THE REPUBLIC OF BELARUS IN THE “RUSSIAN WORLD” HYBRID STRATEGY ..	137

РОЗДІЛ 3 ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Паславська Наталія КОНФЛІКТИ В РЕМІСНИЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ (НА ПРИКЛАДІ КРАВЕЦЬКОГО ЦЕХУ У ЛЬВОВІ В XVI – XVIII СТ.)	147
Бородинська Ліна ГРОМАДА ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН-БАПТИСТІВ РІВНОГО У ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИНАХ 40–60-х РОКІВ ХХ СТ.	155

РОЗДІЛ 4 ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРИОГРАФІЇ

Смерека Богдан

БРУКАТКИ – НЕРЕАЛІЗОВАНА МІСЬКА ЛОКАЦІЯ
У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ 165

Стоколос Надія

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕЛІГІЙНО-ЦЕРКОВНОГО ЖИТТЯ В УКРАЇНІ
ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ
НІМЕЦЬКИХ АНАЛІТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ 171

Данильчук Віталіна

ДОКУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ДОСВІДУ ПРИМУСОВОЇ ПРАЦІ
ОСТАРБАЙТЕРІВ 178

Биков Олександр, Сєєрова Ольга

РАДЯНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ МІФ У СУЧАСНІЙ
УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ 185

РОЗДІЛ 5 РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ

Давидюк Руслана

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ГАЛИЧИНИ В УМОВАХ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ
(рецензія на монографію: Оксана Руда. Національно-освітня політика
урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках ХХ століття:
реалізація та рецепції) 197

Жив'юк Андрій

ДОЛЯ САКРАЛЬНИХ ПАМ'ЯТОК В УМОВАХ АНТИРЕЛІГІЙНОЇ
ПОЛІТИКИ У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР
(рецензія на книгу: Сергій Мочкін. Втрачені святині:
сакральні пам'ятки західних областей України у 1945–1965 рр.) 204

Томчук Любов

ШЛЯХ ЖІНКИ ДО ВИЗНАННЯ 209

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Випуск 31

Книга 1

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 1.12.2019 р. Папір офсетний.

Гарнітура «Times New Roman».

Наклад 300. Ум. друк. арк. 15,4.

Віддруковано засобами різнографічного друку

ПП Самборський І.О.

вул. Княгині Ольги, 8, м. Рівне, 33014

ISSN 2519-1942

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових праць. Випуск 31. Книга 1. Рівне: РДГУ, 2019. 220 с.

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2019